
Kaposi József: A tartalomelemzés

Tartalomelemzés alatt a hagyományos értelemben egy adott dokumentum (szöveg, kép) tartalmi üzenetei jelentésének vizsgálatát, elemzését értjük. A tartalomelemzés meghatározása az elmúlt évtizedekben a mindjobban kibővült, így ma egy olyan módszeres és objektív eljárásra épülő kutatási technika, amely a dokumentumokból kigyűjthető és számszerűsíthető adatok (pl. többször előforduló szavak, kifejezések, ismétlődő képi motívumok) feldolgozása, analízise révén érvényes következtetések levonására alkalmas. Ezen eljárás arra is megfelelő, hogy egy adott dokumentum nyelvi, vizuális kódjait, rejtett üzeneteit feltárja, azaz olyan következtetések levonására is alkalmas, amelyek “a közleményben nyíltan kimondva nincsenek, de az üzenet megszerkesztésének, azaz kódolásának módjából kiolvashatók...” (Antal 1976: 15).

1. A tartalomelemzés kialakulása, meghatározó jellemzői

A tartalomelemzés a társadalomtudományban a 20. század folyamán vált meghatározó elemzési módszeré. Kialakulásának és elterjedésének hátterében az áll, hogy napjainkban a legtöbb tudományos vizsgálódás megbízhatóságát számszerűsített eredményekhez is kötik. A számszerűsíthető vizsgálódásnál a jellemzők leggyakrabban egyszerű gyakoriság számításokkal határozhatók meg, ugyanakkor nagyon lényeges annak tudása, hogy a számokban megjelenő következtetések környezetükből kiragadva nem mindig vezetnek releváns következtetésre (Szabolcs 2000: 331).

A tartalomelemzés történeti kialakulása szempontjából döntő jelentőségű a II. világháború idején elterjedt úgynevezett propaganda-analízis, amelyek a módszer alkalmazásának jellemzőire és korlátaira hívta fel a figyelmet. Pl. a tartalom a különböző kommunikációs megnyilvánulásoknak nem objektív minősége, az interpretáció más-más lehet az üzenetet küldő és fogadó szempontjából. Továbbá a mennyiségi jelzőszámok önmagukban nehezen értelmezhetők, mert az előfordulási arány nem ad választ arra, hogy egy-egy kifejezés, motívum milyen összefüggésben szerepel a vizsgált tartalomban. Ha egy dokumentum rejtve előforduló üzenetere vagyunk kíváncsiak, akkor ismernünk kell azt a vonatkoztatási rendszert, kontextust, amelybe az elemzett tartalom tartozik.

A tartalomelemzés **leggyakrabban** egy-egy vizsgált dokumentumban a **használt fogalmak, kifejezések, motívumok, nyelvi vagy vizuális eszközök előfordulását, gyakoriságát vizsgálja**. E vizsgálatok ugyanakkor legtöbbször kétlépcsős eljárást igényelnek, amelyek komoly értelmezési műveletet is magukban foglal, vagyis a tartalomelemzés nem csupán bizonyos tartalmi elemek számszerű rögzítését jelenti, hanem minőségi elemzést is, amely a kommunikációban rejtetten meglévő összefüggésekre is kiterjedhet. Ezért is a tartalomelemzésben az egész dokumentum kontextusát is szükséges vizsgálni.

A tartalomelemzés manapság széles körben terjedt el. Számos tudományterület alkalmazza, így például a pszichológia a kiscsoportok csoportfolyamatainak elemzésére, az etnográfia, a mítoszok és népmesék tartalmi elemeinek feltárására. Pedagógiai alkalmazása során kezdetben a tankönyvekben tetten érhető érték választásokat igyekeztek kimutatni a segítségével, majd a nevelési-oktatási tervek elemzésénél vált alkalmazhatóvá (Golnhofer–Nádasi 1982: 141).

2. A tartalomelemzés folyamata, minőségi kritériumai

A tartalomelemzés **kétlépcsős folyamat**, amelyben az **első lépés a szövegek, tartalmak adatokká alakítása**, vagyis olyan kategóriák felállítása, amelyekben a szövegek elemei bizonyos szabályok szerint besorolásra kerülnek, ez az ún. **kódolás**; míg a **második lépés** – a mennyiségi mutatók és a kontextus vizsgálatával – a minőségi következtetések megfogalmazása, **értelmező, elemző, értékelő műveletek elvégzése történik meg**.

A tartalomelemzés olyan szabály irányította eljárás, amelyben a kódolás megkezdésének feltétele a kategóriák meghatározása, és összevetése a vizsgálandó tartalommal vagy annak összefüggés rendszerével, és amely során a kutató saját kutatási szempontjai figyelembevételével határozza meg szabályokat. Ez azt jelenti, hogy a kódolás elvégzése csak úgy lehetséges, ha előzetesen kiválasztjuk azokat a tartalmakat, kommunikációs egységeket, amelyekből adatokat nyerve a rejtett tartalmat felszínre hozó kategóriákat is meghatározunk. Ez a kiválasztás mindig a vizsgálattól függ: lehet teljes körű vagy mintavétellel végzett. A kvalitatív tartalomelemzés tipológiájának vizsgálatánál Udo Kuckartz alapján megkülönböztethetők többek között a tartalmilag strukturáló, a típusképző és az értékelő elemzési rendszerek (Kuckartz, 2012 idézi Sántha 202:21). E klasszikus hármas mellett a szakirodalom a formálisan strukturáló, a skálás, a magyarázó, a szummatív, a hagyományos, az irányított vagy a tartalomelemzés kifejtés segítségével elnevezéseket is használja (Sántha 2021:21). Ha pl. arra vagyunk kíváncsiak, hogy egy egyetemi szemináriumi csoport pedagógiai dolgozatában miként tükröződnek a reformpedagógiai irányzatokról tanult tartalmak, akkor célszerű az összes dolgozat alapján hozzákezdeni a kódoláshoz. Ha ugyanez a vizsgálat az összes pedagógusképzésben résztvevő hallgatóra terjed ki, akkor érdemesebb a mintavételi eljárások szabályai szerint dolgozni. Kulcsszavas elemzésünk pontossága a kódolás "jószágmutatóinak" érvényesülésén múlik, vagyis hogy a használt kódok megbízhatóak és érvényesek-e. A kódolás megbízhatósága három tényezőtől függ: a pontosságtól, az állandóságtól, valamint a reprodukálhatóságtól. A pontosság azt fejezi ki, hogy a kódolás folyamata mennyire tekinthető standardnak, mennyiben változna az idők folyamán a kódolás menete, ha ugyanaz a kódoló újra elvégezné. Az állandóság azt mutatja meg, hogy különböző kódolók időtől függetlenül képesek-e ugyanúgy elvégezni a kódolást. A reprodukálhatóság pedig azt indikálja, hogy az elemzés eredményei mennyire egzakta, ha az eredetitől eltérő kódolási környezetben (például más kódolókkal) végezzük el a mérést. Az érvényesség kritériuma a kutatási eredmények igazságként való akceptálását jelöli, azonban ha az adott kutatási témáról még nincs korábbi kutatási eredmény, az eredményességet nem lehet megállapítani (Szabolcs 2000: 333).

A **kulcsszavak kialakításánál** mindezen jóságmutatók sérülhetnek, hiszen a kódolás során használt fogalmak sokszor absztraktak, ezért kódolóként eltérően interpretálódhatnak. A történelmi gondolkodás megjelölésnél például erősen feltételezhető, hogy egy tanulmányban -ha az absztraktban és címben nem is explicit módon, de megjelent, és az írás fajsúlyos részét jelentheti. Emellett mindezen vizsgálati szempontok azonban komplex korpuszelemző szoftverek bevonása lenne mérvadó (pl.: Atlas, MAXQDA), ez is a következő kutatás alapját adhatja. Ennek ellenére a hozzáférhető adatokra épülő eredmények alkalmasak lehetnek általános trendek felvázolására, valamint megfelelő alapot jelentenek a kutatás további elmélyítése és kiterjesztése céljából. Az 1980-as években gyors fejlődésnek indult a számítógéppel támogatott kvalitatív adatelemzés, megjelentek az első adatbankrendezéssel, kódolással, kereséssel összefüggésbe hozható programok, a kezdeti szoftverek számos fejlesztésen estek át, így 2018-ban létrejött a MAXQDA kilépett a kvalitatív paradigma keretei közül, és komplex funkciócsomagot kínált a kevert módszertan szerinti vizsgálatok számára is.

A kódolás folyamatának része az **megbízhatóság és az érvényesség** kritériumainak figyelembevétele. Kutatásmódszertanilag a kategóriák megalkotása és a kiválasztott szövegelemek, motívumok besorolása akkor elfogadható, ha a kódolást különböző személyek végzik. Manapság egyre elterjedtebb a számítógépes kódolás is.

A *megbízhatóságnak* különösképpen a kódolásban van jelentősége, ezért a kategóriák felállítása után célszerű több kódolóval elvégeztetni azt a műveletet, hogy az egyes tartalmi elemeket a kategóriákba besorolják. A tartalomelemzésben a megbízhatóságnak az alábbi három mutatója jut meghatározó szerephez. (Krippendorff 1980: 130). Az *állandóság* azt mutatja, hogy az idő múlásával mennyire marad változatlan a kódolási folyamat. A *reprodukálhatóság* azt mutatja, hogy egy folyamatot mennyire tudunk megismételni változó körülmények között, különböző kódolókkal. A *pontosság* azt jelzi, hogy a kódolási folyamat mennyire felel meg egy ismert standardnak; egy kódoló mennyiben végzi el úgy a kódolást, hogy az megfeleljen egy helyesnek, elfogadottnak tartott normának. A tartalomelemzés esetében e három kívánalom legtöbbször elérhetetlen, hiszen nincsenek egzakt kódrendszerek, mert az elemzések egyediek. Ezért a tartalomelemzés már akkor is eleget tesz a megbízhatóság kritériumainak, ha a kódolás reprodukálható, s egymástól független kódolókkal dolgoztunk, akik ugyanazt az utasítást kapták. Sajátságos módon több kutató azt az álláspontot képviseli, hogy a megbízhatóság szigorú megkövetelése a tartalomelemzésben nem indokolt, mert itt egy nagymértékben a kutatói kreativitásra épülő módszerről van szó, amely nem szorítható be egzakt ellenőrző kritériumok közé (Gunnar 1981 idézi Szabolcs 2000: 334).

Az *érvényesség* a kutatási eredménynek azt a minőségét jelöli, amely ezeket az eredményeket igazságként, elfogadott ismeretként tételezi. Ez sokszor nagyon nehéz feladat, hiszen ha a tartalomelemzéssel valami olyasmire következtetünk, amiről máshonnan nincs ismeretünk, akkor nem tudjuk eldönteni, mennyire érvényesek a feltárt eredményeink. A tartalomelemzésből nyert következtetések érvényességét ezért legtöbbször közvetett eszközökkel, pl. olyan dokumentumoknak az elemzése révén tudjuk elvégezni, amelyek a vizsgált témakörben megbízható adatokat tartalmaznak.

3. A tartalomelemzés és a dokumentumelemzés összehasonlítása

Mindkét módszer esetében szövegek (tartalmak) analíziséről van szó, amelyek nem feltétlenül írásos anyagok. Mindkét elemző módszernek vannak mennyiségi és minőségi analízist lehetővé tevő változatai. A tartalomelemzésre is igaz, ami a dokumentumelemzésre: pedagógiai kutatássá alapvetően a mindenkori kutatási szempont teszi.

A meghatározó jelentőségű különbségek Szabolcs Éva felosztása alapján (Szabolcs 2000: 335):

- A tartalomelemzés irányulhat olyan forrásokra is, amelyek a múlthoz kötődnek – a dokumentumelemzés inkább napjaink anyagaival foglalkozik.
- Tartalomelemzéssel vizsgálhatjuk a pedagógiai kutatás számára készült anyagot is (pl. kérdőívekre adott válaszok). A dokumentumelemzés ezeket az anyagokat kizárja vizsgálódási köréből.
- A tartalomelemzés meghatározott, mondhatni szabványosított lépések egymásutánját jelenti. A dokumentumelemzés az eljárás kivitelezésében nagyobb szabadságot biztosít a kutatónak.
- A tartalomelemzés a vizsgált dokumentum kommunikációs mélyrétegeit is igyekszik feltárni. A dokumentumelemzés az explicit módon megjelenő tartalom elemzésére vállalkozik, következtetéseit ebből vezeti le.

4. A tartalomelemzés lehetőségei a pedagógiai kutatásban

A tartalomelemzés kevésbé elterjedt módszer a pedagógiában. Ráadásul sokan anélkül alkalmazzák, hogy tisztában lennének sajátosságaival (Szabolcs 2000: 335). Nehéz olyan kutatást találni, amely a szakszerű tartalomelemzés kívánalmainak tökéletesen eleget tenne. Az itt következő példák mindegyike közel áll a tartalomelemzéshez, mindegyik kutatás hasznos eredményeket hozott, de csak részben felelnek meg a tartalomelemzés kritériumainak.

Jakab György doktori dolgozatában az elmúlt évtizedek oktatási minisztereinek országos tanévnyitókön és pedagógusnapokon elhangzott ünnepi beszédeit elemezte a nyelvhasználati módok tekintetében (Bevezetés a demokratikus állampolgári nevelés iskolai integrációs problémáinak diszkurzív vizsgálatába, Pécs 2019). A disszertáció nem a teljes beszédek tartalmi elemeit elemezte, hanem az azokban megjelenő nyelvhasználati módokat vizsgálva, jónéhány tanulságos megállapításra jutott.

1. „A különböző világnézetű és pártállású oktatáspolitikai vezetők ünnepi beszédeiben – sok esetben egymáshoz kapcsolódóan – szétválaszthatatlan módon keverednek a demokratikus (partneri), uralmi (paternalista) és ideologikus (ellenség kereső) beszédmódok. Ez egyrészt abból adódik, hogy nem tisztázott a szövegek célközönsége: hol a szülőkhöz, hol az egész országhoz szólnak, hol pedig az úgynevezett pedagógustársadalomhoz. Mindez azt is jelenti, hogy ezek a szövegek sajátos nyelvi ötvözetet képviselnek: a bensőséges hangvételi iskolai, illetve köznyelvi szóhasználat keveredik bennük

-
- az emelkedettebb, patetikusabb hanggal, a neveléstudományi érvelés az államigazgatási zsargonnal, a pártpolitikai deklaráció a pedagógia ethosszal, civilizátori elszántsággal.
2. Az eltérő pártállású oktatási miniszterek ünnepi beszédeinek összehasonlítása nagyobb távlatban azt mutatja, hogy azok nagyjából paternalista üzeneteket hordoznak. Az oktatáspolitikai vezető lényegében a társadalom tagjainál többet és jobban tudó aktív „nagy tanító”, aki próbálja vezetni, formálni, nevelni a társadalom passzív, kevésbé tájékozott tagjait.
 3. Az ünnepi beszédek természetes velejárójaként megjelenik a patetikus hang, amely többnyire az iskolarendszer magasztos, az egyének és a nemzet jövőjét meghatározó szerepéről szól. A másik vissza-visszatérő narratíva a válságra való hivatkozás. Mindig meg kell „reformálni”, „modernizálni”, „újítani”, sőt, időről időre meg kell menteni. Az elmúlt évtizedekben két jellegzetes válságnarratíva alakult ki a magyar oktatáspolitikai kultúrában. Az egyik a „nem elég modern az iskola”, a másik pedig „az iskola elveszítette tekintélyét”.
 4. Vannak olyan állandósult fogalmak, amelyek lényegében – szó szerint vagy szinonima formájában – minden beszédben megtalálhatóak, világnézettől és pártállástól függetlenül. Ilyen például az oktatási reform kifejezés.
 5. Aszimmetrikus politikai ellenfogalmak alkalmazását jelzi, hogy „A jobboldali kormányzatok a hagyományos keresztény értékeket (erkölcs), a nemzeti tradíciók ápolását (hazafias nevelés), a társadalmi integráció fontosságát, a központi oktatásirányítás stabilizáló fontosságát emelték ki, míg a baloldali és liberális kormányzatok a modernizációt (a változtatás fontosságát), a szabadságot (autonómia, alternativitás, decentralizáció), az európaiságot és egyetemes emberi értékeket valamint a szociális biztonságot és esélyegyenlőséget hangsúlyozták. A beszédek és nyilatkozatok így lényegében egymással feleltek és polemizáltak, miközben szókészletük egyre inkább zárt körben mozgott.
 6. A szakmai jellegű témák esetében inkább a szimmetrikus fogalompárok domináltak. A különböző beszédekben lényegében pártállástól függetlenül ugyanazok az „örökzöld” célok és feladatok jelennek meg komplementer fogalompárok sajátos inga mozgásában. Például újra és újra felbukkan a gyermekek „oktatásának és/vagy nevelésének”, „túlterhelésének” és/vagy „alul-terhelésének” (színvonal emelés/csökkenés, könnyű vagy nehéz az iskolatáska) dichotómiája. Valamennyi beszédben kiemelt helyen szerepel a „gyermekek érdeke és jövője”, a „túlterhelt pedagógusok támogatása”, „az adminisztratív terhek csökkentése”, az „anyagforrások biztosítása”, a „tehetség gondozás és felzárkóztatás”, az „esélyegyenlőség megteremtése” és a „lemorzsolódás elleni harc”.
 7. A beszédekből jól kimutatható az oktatási rendszer integrálatlansága is, ami a különböző szintek közötti párbeszéd hiányára utal. Szép számmal találhatunk ugyanis olyan kifejezéseket, amelyek a konkrét iskolai szituációkban, tanári nyelven kevésbé értelmezhetőek. Az osztályterem világában a „curriculum”, „EU harmonizáció”, „a demokratikus jó polgárok nevelése”, az „élet-hosszig tartó tanulás”, a „kompetenciafejlesztés”, az „implementáció”, a „hazafias nevelés” típusú megfogalmazások lényegében tartalmatlanok.

Gombocz Orsolya: A pedagógus formálódó arca (egy vizsgálat tapasztalatai) In: Szőke-Milinte Enikő (szerk.) *Pedagógiai mozaik*. PPKE. Budapest. 233-244. című tanulmányában a Pázmány Péter Katolikus Egyetem bölcsészkarán folyó tanárképzés szakmai (elméleti, gyakorlati) eredményességéről vallott hallgatói véleményeket kívánta feldolgozni.

„Ilyen tanárrá nevel engem a Pázmány” címmel kellett készíteniük egy fogalmazványt. A munkát azzal a szűkszavú utasítással kapták meg hallgatók, hogy „Írjon fogalmazványt majdani tanári habitusáról, munkájáról!” A fogalmazványokban a feldolgozásnál azt vizsgálták, hogy a tanárjelöltek tudják-e, érzik-e :

- hogy milyen embert, milyen pedagógust igyekeznek formálni belőlük az egyetem,
- milyen erényeket próbál kialakítani bennük,
- milyennek szeretné látni őket majdani tanári munkájukban,
- milyen szerepet tulajdonítanak a hallgatók tanárrá válásukban az egyetemnek.

A hallgatók többsége – ha rövidet is – valódi fogalmazványt írt, melyben az elképzelt tanári személyiség értelmezve jelent meg. Néhányan azonban csak felsorolásszerű tulajdonság-gyűjteményt adtak be. Noha az ő esetükben a tervezett szövegelemzés nem volt megoldható, az erény lista számszerű megjelenítésében az általuk megnevezett értékeket is beszámítottuk.

A fogalmazványokba épült gondolatok, vélemények, meggyőződések feltárására a kvalitatív tartalomelemzés kutatási módszerét kívántuk alkalmazni. Ez a módszer a pedagógiai kutatásban viszonylag ritkán tűnik fel. Korábban elterjedt változata, a kvantitatív kutatási stratégia körébe tartozó számszerű tartalomelemzés a dekódolt üzeneteknek csak mennyiségi összehasonlítására törekszik, mérés jellegű tevékenység. A kvalitatív elemzés a tartalmi elemeken túl a formai mozzanatoknak is szerepet tulajdonít, kutatja a szöveg szerzőjének, a kommunikátornak a céljait, szándékát is. A módszer szakirodalma hangsúlyozza, hogy a mennyiségi és a minőségi mutatók nem állíthatók szembe egymással, mindkét megközelítésre szükség van a korszerű tartalomelemzésben. Lényegesnek tartja azonban, hogy a mélyebb összefüggések feltárására is történjen erőfeszítés, s ez a minőségi elemzés lépéseitől várható. Sajnos eredeti szándékunkat nem tudtuk maradék nélkül megvalósítani. A leendő tanár saját nevelő tevékenységéhez fűződő érzelmeiről alig találtunk megfajthető üzenetet. A tanári mesterség szeretete, a szűkebb szakma szeretete, a gyerekek szeretete ugyan sok dolgozatból kitűnt, de az árnyalt elemzéshez szükséges gazdag tényanyag hiányzott a dolgozatokból. A fogalmazványok ugyanis tartalmi szempontból többnyire szegényesek, leegyszerűsítőek voltak. Így sem kell sikertelennek tekintenünk munkánkat, noha éppen az árnyalt adatértelmezés, a tulajdonképpeni kvalitatív elemzés szenvedett csorbát.

Vizsgálati eredmények

Tanár szakos hallgatók pedagógiai gondolkodásának domináns problémái:

1. táblázat. (N: 95) Tanár szakos hallgatók pedagógiai gondolkodásának domináns problémái
(a kifejtett probléma említési gyakorisága)

Szakjával kapcsolatos	oktatási kérdések	5
	egyéb	2
	szakmai összesen	7
Nevelési kérdések	hit	9
	példamutatás	4
	motiválás (lelkésítés)	5
	közösségépítés	4

1. táblázat a köv. oldalon folyt.

1. táblázat folytatása

Nevelési kérdések	fegyelmezés (rend)	4
	személyiségfejlesztés	5
	„nevelési” összesen	31
Egyéb kérdések	kapcsolattartás	1
	magam elfogadtatása	2
	egyéb összesen	3
Összesen		41

2. táblázat. (N 95) Tanár szakos hallgatók saját személyiségére vonatkozó kívánatos erényei (említési gyakoriság)

Hit			51
Szakmai kiválóság	Felkészültség		66
Műveltség	Tájékozottság, olvasottság		8
Erkölcösség	Becsület, Tisztesség, Önfegyelem Kiegyenlített kedély, Őszinteség, igazságosság		19
Pedagógiai felkészültség	Tehetség, céltudatosság A követelés ügyessége szigorúság, engedékenység A megjelenítés ügyessége (szóban, másként) Érdekesség Fantázia, kreativitás Következetesség A gyors reagálás képessége Példamutató magatartás Kapcsolati ügyesség	Demokratizmus Az elfogadás képessége A megértés képessége Empátia, méltányosság Tolerancia, együttműködési Készség, nagyvonalúság Önkritikára való készség Segítőkészség	48
Humor			3
Életvidámság			2
Optimizmus			2

Rögtön észrevehető, hogy a táblázatban rögzített kategorizálás nem mindenben tudta követni az előzetesen elképzelt kategóriákat, így a feldolgozás egy ésszerű tartalmi tömörítést mutat. Ez azonban nem jöhetett volna létre, ha a kutatás tervezésének egy korábbi fázisában nem szerepel a részletesebb kategóriarendszer.

A táblázatból a kvantifikálható következtetések jól leolvashatók. Ez már a tartalomelemzésen belül az értelmezés fázisa. Feltűnő az erkölcsi motívumok hangsúlyos szerepeltetése.

Az informatikai eszközök és programok megjelenése és egyre bővülő alkalmazásuk je-

lentős mértékben átalakította a tartalomelemzés hagyományos módszereit, mert a szövegekben előforduló fogalmak, kifejezések gyakoriságát a már erre kifejlesztett programok segítségével lehet elvégezni. Ez azt jelenti, hogy a mechanikus adatok számlálása helyett például kulcsszavas kereséssel meg lehet állapítani egy adott szövegben az előforduló fogalmakat.

Fodor Richárd és Tóth Judit *A történelemdidaktika trendjei a Nemzetközi Történelemdidaktikai Társaság (ISHD) kiadványainak tükrében* című írásukban kutatási módszerként a kulcsszavas tartalomelemzést is alkalmaztak, vagyis először a minta elemezhető adatokká formálását (kódolást) végezték, majd ezután ezek kvantitatív adatok birtokában kvalitatív elemzéssel is éltek. Írásukban „a kategorizálás során az alábbi fogalmakat, kulcsszavakat használtuk: *történelmi gondolkodás, történelmi tudatosság, tanárképzés, tankönyvkutatás, tanterv, történelmi kultúra, történelmi narratívák, emlékezetkultúra, múzeumpedagógia, kritikus gondolkodás, sokszínűség, történelemdidaktika, IKT/média, identitás, tanításmódszertan, egyéb.*

Az eredmények alapján a leggyakoribb téma a *tankönyvelemzés*, melyet a 137 tanulmányhoz rendeltünk, az összesen 214 eltérő címkéből 38 kapta meg, ez nagyjából az összes kategória 20%-a. Ezt követi szorosan a *tanterv*, mely közel 15%-ban van jelen (29 előfordulás). Több kategória nem kapott 20-nál magasabb megjelölést, ugyanakkor figyelemreméltó, hogy a *sokszínűség* és az *identitás* kategóriák együtt közel 35 alkalommal fordulnak elő. Az 1. ábrán a kulcsszavak olvashatók, előfordulásuk gyakoriságának tükrében.

Látható tehát, hogy a dokumentumelemzés dominál, az empiriát felhasználó diszciplínák és részművek közül a mérés-értékelés témaköre nem hangsúlyos. Természetesen ez nem jelenti, hogy empirikus kutatások egyáltalán nem jelennek meg a 130-nál is több vizsgált tanulmányban. Az írások közül Resch és Seidenfuß (2017) foglalkozik a történelmi tudás mérés-értékelésével, ők német taxonómiai modelleket mutatnak be, valamint a történelmi tudás saját dimenzióját is megalkotják.

A tanulmányok elkülönítésére 19 kulcsszót használtunk. Az osztályozást tekintve természetesen van összefüggés a kulcsszavak előfordulása és az évfolyamok tematikája között. A 2011-es évfolyam témáját a *tankönyvelemzés (textbook analysis)* adta. Átlagosan minden évfolyamban legalább 3 tankönyvelemzéshez kapcsolódó tanulmány szerepel, amely trend eltűnni látszik az utóbbi években. 2017-ben és 2019-ben ez az elemszám 0, míg a 2013–2014-es években még 6 feletti.

A további számok tematikája többségében általánosabb (pl.: 2012: *From Historical Research to School History: Problems, Relations, Challenges*). Ezen intervallumban a 2013-as évfolyam tematikája is meghatározó, mely a kulturális és vallási sokféleség és történelemtanítás viszonyát állította középpontba. A 15 tanulmányból 9-hez hozzá tudtuk rendelni a „diversity” (sokszínűség) szót. A többi kategória átlagosan 10-10 alkalommal fordul elő.

1. ábra. A leggyakoribb tematikus kulcsszavak az ISHD évkönyvekben (2011-2021)

Összefoglalás

A pedagógiai vizsgálatokban a tartomelemzés olyan objektív eljárásra épülő kutatási technika, amellyel a pedagógiai, illetve ehhez köthető produktumok számszerűsíthető adatainak analízise révén érvényes következtetések vonhatók le. A kvalitatív tartomelemzés bármelyik típusának alkalmazása módszertani szempontból kontrollált elemzést biztosít, lehetővé teszi a kódolók közötti munkamegosztást, összekapcsolja a hermeneutikai szövegértelmezést és a szabályvezérelt kódolási folyamatot, támogatja a számítógéppel támogatott kvalitatív adatelemzést, utat enged az elméletvezérelt, az adatvezérelt és e kétféle mód kombinálásával előálló kategóriaállításnak, a kvantitatív tartomelemzéstől eltérő irányban gondolkodik (Kuckartz 2012, idézi Sántha 2021: 26.)

A tartomelemzés forrásai lehetnek a jogszabályok, tankönyvek, pedagógiai írások, beszédek, iskolai dolgozatok, a tanulók művészeti alkotásai, iskolai rendszabályok, honlapok stb. A tartomelemzések első lépésében a kódoláskor valamely fogalmi keretnek megfelelően a közléseket adatokká alakítjuk, és a kiválasztott szöveg elemeket, motívumokat stb. meghatározott osztályokba, kategóriákba soroljuk, majd következő lépésként kontextualizáljuk a kapott eredményeket. Tartomelemzésben a mintavételi eljárások mindegyike alkalmazható.

Szakirodalom

Antal László 1976. *A tartalomelemzés alapjai*. Budapest. Magvető 151. 1.

Golnhofer Erzsébet–Nádasi Mária 1982. *A tartalomelemzés lehetősége a nevelés és oktatás tervének vizsgálatában*. Magyar Pedagógia 2. sz. 141–151. 1.

Gombocz Orsolya 2019. *A pedagógus formálódó arca (egy vizsgálat tapasztalatai)* In: Szőke-Milinte Enikő (szerk.) *Pedagógiai mozaik*. PPKE. Budapest. 233-244. című tanulmányában a Pázmány Péter Katolikus Egyetem bölcsészkarán folyó tanárképzés szakmai (elméleti, gyakorlati) eredményességéről vallott hallgatói véleményeket kívánta feldolgozni.

Jakab György 2019. *Bevezetés a demokratikus állampolgári nevelés iskolai integrációs problémáinak díszkurzív vizsgálatába*. Doktori értekezés Pécs. 76-80.

Krippendorf, Klaus 1995. *A tartalomelemzés módszertanának alapjai*. Balassi Kiadó. Budapest.

Szabolcs Éva 2000. *Tartalomelemzés*. In: Falus Iván (szerk.): *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe*. Műszaki Kiadó. Budapest. 330-339.

Sántha Kálmán 2021. *A típusképző kvantitatív tartalomelemzés politetikus terei a pedagógusok reflektív gondolkodásának feltárásában*. In. *Iskolakultúra* 2021. 31. évfolyam 03.

Ismertebb tartalomelemző szoftverek:

MAXQDA, NVivo, QDA Miner, atlas.ti, Wordstat, Quirkos, Dedoose, Provalis Research Text Analytics Software, (Az NVivo-nak van a legmagasabb értékelése, ezen az oldalon össze lehet hasonlítani a legjobb szoftvereket: <https://www.predictiveanalyticstoday.com/top-qualitative-data-analysis-software/>)

MAXQDA használati útmutató: <https://www.maxqda.com/help-max18/welcome>

A tanulmány szerzője

Dr. Kaposi József egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK VJTK.

Főbb kutatási területei: történelemdidaktika, drámapedagógia.

Publikációk: Közelítések a történelemtanítás elméletéhez és gyakorlatához (oktatási segédlet) Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2020): 144 oldal

A történelmi műveltség – változó történelemtanítás. In.: *Az új nemzedékek értékrendje. A Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar Tudományos konferenciáinak tanulmánygyűjteménye. Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar Szabadka, 2020. 355-363.*

Történelem – tanítás és tanárképzés. In.: Szőke-Milinte Enikő (ed.): *Pedagógiai küldetés – a küldetés pedagógiája Tanulmányok a katolikus pedagógusképzésről és pedagógiáról*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2018. 68.-99.